

Lukács B. György

HORVÁTORSZÁG, 1971: VITÁK A HORVÁT TAVASZ KÖRÜL

Horvátország 1945 utáni történetében a legmozgalmasabb a hatvanas évek második felétől az 1971-es év végéig tartó időszak volt. A történetírásban és a közbeszédben *horvát tavaszként* ismert korszak eseményei körül a mai napig, több mint négy évtizeddel később is sok a tisztázatlan, vitás kérdés. A mozgalommal kapcsolatosan számos mítosz született, a korszak átfogó, minden részletre kiterjedő tudományos feldolgozása azonban máig várat magára.

Az 1971-es horvát események alapvetően a jugoszláv kereteken belül értelmezhetők. A második világháború után újraalakuló Jugoszlávia vezetői kezdetben a szovjet minta szerint alakították ki a délszláv állam berendezkedését. A jugoszláv kommunisták a Szovjetunióval való szakítást, a Kominformkonfliktust követő időszakban, az ötvenes évek elejétől kezdték „az önálló szocialista út” keresését, ekkortól beszélhetünk a munkás öngazgatás ideológiájának kidolgozásáról. A Kelet és a Nyugat közötti harmadik út megvalósítását ígérő ideológia a kommunista reformizmus sajátos formáját jelentette, mely nyugati baloldali körökben is nagy presztízsnak örvendett.

A jugoszláv rendszer újabb jelentős változására a hatvanas években került sor. A piaci viszonyoknak nagyobb szerepet szánó gazdasági reform 1965-ben vette kezdetét, a politikai rendszer tekintetében pedig egyértelmű határvonalat az 1966-os év, a brioni plénum jelentett: a titkosszolgálatot irányító és Jugoszlávia alelnöki posztját betöltő Aleksandar Ranković eltávolítása jelezte a régi rendszer híveinek vereségét, a reform szószólóinak győzelmét. Ekkortól indultak azok a folyamatok, melyek szabadabb politikai légkört és szellemi életet hoztak. A hatvanas évek közepétől Horvátországban, Szlovéniában és Szerbiában is egyre nagyobb befolyásra tett szert a kommunisták új generációja, melynek tagjai új elképzeléseket akartak megvalósítani. A szövetségi vezetésben és tagköztársaságokként is több tekintetben eltérő nézeteket valló, sokszor belső ellentétekkel küszködő reformkommunisták törekvéseit a különutas jugoszláv modell további reformjára, az öngazgatás ideológiája szerinti továbbfejlesztésére tett kísérletnek tekinthetjük.

Az enyhülés egész Jugoszláviában komoly változásokat hozott. A koszovói albán kommunisták egyre határozottabban álltak ki tartományi autonómiájuk növeléséért, erősödtek a tartomány albánságának nemzeti érzelmei, ami macedóniai és montenegrói nemzettársaikra is áttért. Ebben a korszakban érte el legfőbb célját a bosznia-hercegovinai muszlimok egyenjogúságáért küzdő mozgalom: hivatalosan is elismerték nemzeti státuszukat. Szlovéniában az ún. útbotrány jelezte, hogy a szlovén vezetés is határozottabban lép fel tagköztársasága érdekeinek védelmében: 1969 nyarán heves ellenállást váltott ki egy szövetségi döntés, melynek értelmében Szlovénia egy útépítésre szánt jelentős külföldi hiteltől esett el.

Egyes vitatott elméletek szerzői a korszaknak olyan jelentőséget tulajdonítanak, hogy azt az 1939-es eseményekhez, az egységes jugoszláv nemzet megteremtését célul kitűző politika kudarcát, a „horvát nemzet politikai elismerését” jelentő Cvetković-Maček egyezményt követő időszakhoz hasonlítják, ami a királyi Jugoszláviában valóban új korszakot hozott, a náci okkupáció miatt azonban csak másfél évet kapott a történelemtől. A második világháborút követő időszakot szintén két részre osztják, s azt bizonygatják, hogy a szocializmuson és a testvériség-egység ideológiáján, azaz a délszlávok etnikai rokonságán alapuló koncepció éppen a tárgyalt korszakban kezdett átalakulni, mely folyamat eredményeképpen az etnikai rokonság háttérbe szorult.¹ Az átalakulás ideológusa Edvard Kardelj volt, akinek koncepciója a nemzeteknek gazdasági önállóságot szánt. Kardelj szerepe olyan mértékű volt, hogy egyes szerzők a hatvanas évek közepétől a titói Jugoszlávia végéről, a kardelji Jugoszlávia születéséről beszélnek. A kísérlet lényege az volt, hogy Jugoszlávia valójában centralista föderációból a szuverén köztársaságok föderációjává alakuljon át.

A szövetségi hatalom viaszorítása és a köztársasági önállóság, illetve a nemzeti jogok érvényesítésére vonatkozó követelések tekintetében a horvát reformkommunista vezetés ment a legmesszebb, és a párton kívüli szereplők is ebben a tagköztársaságban voltak anyagi és szellemi értelemben is a legerősebbek és legszervezettebbek. A kibontakozó mozgalomban a horvát társadalom széles rétegei vettek részt, a horvát reformerek tömegeket tudhattak maguk mögött, a *horvát tavasz* elfojtását követően nem véletlenül illeték azt a maspok (masovni pokret, azaz tömegmozgalom) elnevezéssel.

A horvát kommunisták vezette mozgalom az önigazgatásért, a gazdasági és társadalmi reform következetes megvalósításáért, a nemzetek valódi egyen-

¹ Jović, Dejan: Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974–1990). Prometej-Samizdat B92. Zagreb–Beograd, 2003. 17.

jogúságáért szállt síkra. Főbb követelései a föderáción belüli ún. tiszta elszámolás, a devizarendszer reformja (a devizabevételek maradjanak azoknál, akik megtermelik!), a szövetségi bankok és exportvállalatok túlsúlyának korlátozása, a horvát nemzet egyenjogúságának garantálása voltak. A Horvát Kommunisták Szövetségén (HKSZ) kívül a legrégebbi horvát kulturális intézmény, a Matica hrvatska tagjai és a politikailag aktív horvát hallgatók voltak a mozgalom főszereplői. Néhány szélsőséges eset kivételével nem volt szó Tito elnök hatalma, a közös állam vagy a rendszer nyílt megkérdőjelezéséről, ilyenre csak a befolyásos horvát politikai emigráció képviselői részéről került sor.

Az események az 1971-es év folyamán érték el csúcspontjukat, a szövetségi alkotmány június 30-i módosítása a föderáció reformja híveinek elképzeléseit valósította meg: erősödött az önigazgatás, a tagköztársaságok és tartományok jogköre jelentősen szélesebb lett. A reformerek törekvései azonban túlmentek a jugoszláv reformizmus lehetőségeinek határain. Az ország legfelsőbb politikai és katonai vezetése megrettent a pártonkívüli erők szervezkedéstől, a nacionalizmus jeleitől, a tömegek aktivizálódásától, veszélyben látta az ország alapjait, a rendszert és saját hatalmát, ezért a jugoszláv egység felett őrködő nagyhatalmak jóváhagyásával a reformerek eltávolítását, a kibontakozó mozgalmak leverését határozta el, erőszakkal zárta le az ország történetének egy jelentős korszakát. A leszámolást a legnagyobb aggodalmat okozó Horvátországban kezdték, a Savka Dabčević-Kučar és Miko Tripalo vezette horvát reformerek karađorđevói pártplénumon történő leváltásával azonban eldőlt Stane Kavčič vezette szlovén, valamint a Latinka Perović és Marko Nikezić irányította szerb reformkommunisták sorsa is, amivel a források tanúsága szerint maguk is a kezdetektől tisztában voltak.

A horvát vezetés reformszárnyának politikai funkciókból történő eltávolítását tisztogatások követték a gazdasági és kulturális életben, a hivatalokban és oktatási intézményekben, amit a „horvát nacionalizmus” elleni harcként állítottak be. A represszió Horvátországban volt a legsúlyosabb, a társadalom általános passzivitásba merült, az új horvát kommunista vezetés sosem tudott maga mellé állítani olyan tömegeket, mint a leváltott reformkommunisták. A Jugoszlávia felbomlásáig tartó időszak „horvát hallgatásként” került be a horvát történelemkönyvekbe. A hetvenes években végrehajtott intézkedések, a vereséget szenvedett mozgalomhoz köthető személyek munkahelyükről és pozícióikból való eltávolítása, ellehetetlenítése, sok esetben bebörtönzése és a „horvát nacionalizmus” elleni küzdelem jegyében történő ideológiai stigmatizációjuk egészen a nyolcvanas évek végéig tartott.

A korszak megítélése Jugoszlávia felbomlását követően

A *horvát tavasz* politikai ellentétei a Jugoszláv Kommunista Szövetség (JKSZ) felbomlásakor, a függetlenedő Horvátország új pártszerveződéseinek számára fontos hivatkozási pontot jelentettek. A megalakuló pártok és pártszövetségek 1971-et és az azt követő időszakot is másként értékelték. Az ellentétek sok esetben a Karađorđevót megelőző vitákat idézték, a *horvát tavasz*hoz való viszonyulás végül mégsem lett meghatározó a politikai élet alakulása szempontjából.

A kilencvenes évek elején Horvátországban három főbb politikai csoportosulás jött létre: a jobboldali Horvát Demokratikus Közösség (HDZ), a HKSZ utódpártjának tekinthető Szociáldemokrata Párt (SDP) és a Nemzeti Együttműködés Koalíciója (Koalicija narodnog sporazuma – KNS). Mindhárom politikai csoportosulás soraiban voltak a *horvát tavasz* idején tevékeny szereplők: az 1971-ben leváltott vezetés legtöbb újra aktív tagja a KNS-ben vállalt szerepet, többek között a középutas Savka Dabčević-Kučar és a nála hangsúlyosabban baloldali orientációjú Mika Tripalo is itt tűnt fel. A koalíció magában foglalt konzervatív, szociáldemokrata és liberális elveket valló csoportosulásokat is, abban részt vett számos, a *horvát tavasz* idején tevékenykedő pártonkívüli is, így a mérsékelt jobboldalinak tekinthető Dražen Budiša, 1971 egyik meghatározó szerepet játszó diákvezére és Marko Veselica, az erőteljesebb jobboldali nézeteket valló neves közgazdász is. Igen hamar bebizonyosodott azonban, hogy a *horvát tavasz* eszméinek megfelelően különféle ideológiát valló politikusi csoportokat egyesítő KNS-ből nem lesz a horvát politikai élet meghatározó ereje, a *horvát tavasz* egykori vezetőinek nem sikerült a független Horvátország politikai életét tartósan meghatározó szereplőkké válniuk.

A Franjo Tuđman által vezetett HDZ sikeresebbnek bizonyult, a független Horvátország első elnöke pedig 1971-ben nem játszott kiemelkedő szerepet, nem állt érdekében hát a mozgalom tematizálása, a mozgalom legjelentősebb szereplőinek többsége pedig a KNS tagjaként politikai ellenfele volt. Retorikájában mindkét politikai csoportosulás, a HDZ és a KNS is szembehelyezkedett a kommunista múlttal, Tuđman „minden horvát megbékélésének” koncepciójában azonban nem volt kíváncsi a *horvát tavasz* konfliktusainak túlzott felelevenítésére, hangsúlyozására. A korszakra ugyanakkor a Horvátország függetlenné válását előkészítő folyamat fontos állomásaként tekintettek, kiemelték a széles néptömegek aktivizálása és a politikai pluralizmus kezdeteinek jelentőségét.

A HDZ elsősorban „a horvát nemzeti identitás legfőbb őrzője”, a Matica hrvatska szerepét hangsúlyozta, melynek Karađorđevót követően bebörtönzött, prominens tagjai közül sokan csatlakoztak Tuđmanhoz. A horvát értelmiségiek ezen csoportjai felléptek a *horvát tavasz* mítoszát építő egykori reformkommunisták ellen, megkérdőjelezték azok valódi szerepét. Az 1971-ben Horvátország hátrányos gazdasági helyzetét számos írásban és beszédben bizonygató Šime Đodan² a függetlenség kikiáltását követően a reformkommunista vezetést saját eszméinek elárulásával vádolta, mondván hogy nem harcoltak a horvát szuverenitásért, amire a legjobb bizonyítéknak azt gondolta, hogy azok egyáltalán elmentek Karađorđevóba, elfogadva, hogy Horvátország sorsáról annak határain kívül döntsenek. A szintén a Matica hrvatska köréhez tartozó Hrvoje Šošić könyvet írt a horvát reformkommunisták kritizálásának céljából. A többek között 1971-ben Horvátországnak ENSZ-tagságot követelő felszólalásáról ismert közgazdász 1997-ben kiadott, *Az 1971-es horvát kommunista tavasz leverése* című művében a *horvát tavaszt* nemzeti mozgalomnak nevezi, „melyet azonban korlátozott a jugoszlávizmus és a kommunista ideológia,” mivel „ha a kommunista vezetés meg is valósíthatta volna céljait, az sem vezette volna ki Horvátországot Jugoszláviából és a kommunista rendszerből”.³ Šošić érvelésének lényege annak bizonyítása, hogy a horvát állameszme igazi harcosai a kezdetektől kizárólag Franjo Tuđman és társai voltak.

A HKSZ utódpártjának tekinthető SDP a rendszerváltást követően is hordozta a *horvát tavasszal* való leszámolás terhét. A párt vezetője, Ivica Račan maga is az 1972-től kiépülő struktúra főszereplője, a „maspok” üldözői közé tartozott. Az új körülmények között azonban nem hallgathattak a múlttól: a párt által 1990. november 3-án kiadott „Történelmi Nyilatkozatban” egyértelműen elítélték az 1971-es mozgalommal való leszámolást, az események nacionalizmusként való beállítását, „az akkori vezetés politikájának reformátor, demokratikus és föderalista aspektusainak tagadását” és az ún. maspokhoz tartozó személyek igazságtalan üldözését. A nyilatkozatban világosan kimondják, hogy „a mozgalom ártatlanul elítélt tagjait rehabilitálni kell”. Az SDP „morális és politikai kötelességének” érezte, hogy nyilvánosan bocsánatot kérjen azoktól, akik „politikai okokból igazságtalanság áldozatai lettek”.⁴

² Ld. Đodan, Šime: *Hrvatsko pitanje 1918-90*. Alfa, Zagreb, 1991.

³ Šošić, Hrvoje: *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971*. Školske novine, Zagreb, 1997. 5.

⁴ Plečaš, Dušan (szerk.): *Deset godina Socijaldemokratske partije Hrvatske, 1990-2000*. Dokumenti. , Socijaldemokratska partija Hrvatske. Zagreb, 2000. 150.

A baloldalon nem mindenki értett egyet az SDP lépésével, sok tag részben ennek hatására lépett ki és pártolt át a baloldal kisebb pártjaihoz, melyek nem határolódtak el a *horvát tavasz* elfojtásától, nem rehabilitálták a mozgalmat. A *horvát tavasz* eszméinek hordozójaként ugyanakkor csak egy kisebb baloldali pártszerveződés, a mozgalom néhány fiatalabb, 1971-ben kevésbé jelentős szerepet játszó tagját is soraiban tudó Horvátország Szociáldemokrata Pártja (SDSH) vallotta magát. Az Antun Vujić által vezetett párt azonban 1994-ben beolvadt az SDP-be, melynek programdokumentumaiban az alapelvek között azóta hivatkoznak a *horvát tavasz* értékeire.⁵

A *horvát tavasz* vitás kérdései

A *horvát tavasszal* kapcsolatosan a vita rögtön a névválasztásnál kezdődik, többen kritizálják az 1968-as prágai tavasz mintájára, jóval a mozgalom levezése után keletkezett elnevezést is. A horvát reformerek eltávolítását követően használt *masovni pokret*, azaz „maspok” név ugyanakkor negatív konnotációjú, gyakorlatilag ellenforradalmi tevékenységet sejtető elnevezés, melyet az idősebb generáció és a Horvátországon kívüli többi egykori jugoszláv tagállam lakói ma is gyakran alkalmaznak. A politikai indíttatású viták elültével azonban a *horvát tavasz* elnevezés vált széleskörűen elfogadottá Horvátországban.

A horvát történészek között nincs egyetértés az események korszakolásában. A *horvát tavasznak* nevezett időszakot lezáró, 1971 decemberében megtartott karadorđevói pártparlénium Horvátország modern kori történetének egyik fordulópontja, s az nem is lehet vitás, hogy a horvát reformer vezetés leváltásával, a mozgalom tagjainak eltávolításával lezárult a horvát történelem egy fontos korszaka. Karadorđevo neve bevonult a horvát nemzeti történelem sorsdöntő helyszínei közé, a szerb uralkodóház nevét viselő, egykor a szerb királyi család egyik kedvenc vadászhelyének számító vajdasági vadászbirtok neve sok horvát számára ma is félelmetesen cseng. A JK SZ XXI. pártparléniumának nem csak a helyszíne tűnik szimbolikusnak, mintha annak időpontját is ilyen szempontok szerint választották volna meg: december 1. a Szerb-Horvát-Szlovén (SZHSZ) Királyi Állam kikiáltásának évfordulója.

⁵ Vujić, Antun: Političke osnove nekih interpretacija Hrvatskog proljeća. In: Jakovina, Tvrtko (szerk.): Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije. Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2012. 25.

A szocialista Jugoszlávia, illetve Horvátország történetének ezen korszakát kutató szakemberek ugyanakkor más-más eseményhez kötik a *horvát tavasz* valódi kezdőpontját, a legtöbben az 1967 márciusában kiadott Horvát Nyelvi Deklaráció vagy a Horvát Kommunisták Szövetsége (HKSZ) 1970 januárjában megtartott X. kongresszusának jelentőségét emelik ki. A kezdőpontnak választott események a nyilvánosság megváltozott szerepét jelzik a politikában, az új irányvonal, az új szereplők fellépését demonstrálják, a különbség az, hogy egyesek az értelmiség, mások a kommunista vezetés megnyilvánulásaira helyezik a hangsúlyt.

A *horvát tavasz* eseményeiről elmélkedő egyes szerzők előtérbe állítják tehát a hatvanas évek közepétől jelentősen aktívabb, új problémákat felvető humán értelmiség, illetve az azt összefogó horvát nemzeti intézmény, a fokozatosan egyre inkább politikai pártként viselkedő Matica hrvatska szerepét. A Matica tagjai nyilvános kritikával kezdték illetni az unitarista jugoszlávizmust, és egyre gyakrabban szóltak a nemzeti különállás jelentőségéről is. Több szerző megemlékezik a neves horvát író, Miroslav Krleža 1966 májusában, az illír mozgalom kezdetének 130. évfordulója alkalmából tartott beszédére, melyben negatívan nyilatkozott a mozgalom unitarista koncepciójáról.⁶

A horvát értelmiség a horvát nemzet egyenjogúságának kérdését a horvát irodalmi nyelv helyzetével kapcsolatos vita elindításával vethette fel, ennek kifejeződéseként született meg 1967. március 17-én a horvát irodalmi nyelv nevééről és helyzetéről szóló deklaráció.⁷ A deklarációt aláíró százharminc értelmiségi a horvát nyelv egyenjogúságának alkotmányban történő garantálását követelte, nyelvi ügynél azonban természetesen jóval többről volt szó, az valójában a horvátok nagyobb önállóságra vonatkozó követeléseinek kifejeződéseként értelmezhető. A kortársak és kutatók véleménye is megoszlik arról, hogy a pártnak milyen szerepe volt a deklaráció kiadásában. Az elterjedtebb vélemény szerint a kommunista vezetés nem tudott az értelmiség terveiről, egyesek szerint azonban nagyon is, sőt annak kezdeményezői voltak, így kívánva demonstrálni Belgrád felé azt, hogy Horvátország nem protektorátus és a HKSZ törődik „a horvát nemzeti érdekekkel”. Vannak tehát arra vonatkozó feltételezések, miszerint az aláírók mögött a politika állt, mások abban a veszélyes-

⁶ Čičak, Ivan Zvonimir: Bio sam dogmatik i manipulator. In: Baletič, Milovan (szerk.): Ljudi iz 1971: prekinuta šutnja. Vjesnik, Zagreb, 1990. 86.

⁷ Jandrić, Berislav: Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti: osobe i događaji koji su obilježili hrvatsku povijest nakon Drugoga svjetskog rata. Srednja Europa, Zagreb, 2006. 95.

nek tartott értelmiség elleni fellépés ürügyét látják.⁸ A korabeli Jugoszláviában általános vélekedés volt, hogy Tito elnök körei tudtak a horvát értelmiség szándékairól,⁹ az események szereplői, így Miroslav Brandt, a Matica hrvatska akkori alelnöke ugyanakkor visszaemlékezéseiben egyértelműen tagadja, hogy a deklarációhoz a pártnak bármiféle köze lett volna.¹⁰ A HKSZ KB-t már ekkor támadták amiatt, hogy nem ítéli el elég határozottan a horvát nacionalista jelenségeket, az aláírók ellen ugyanakkor szigorúan felléptek, a párttagok közül sokakat kizártak. A horvát közvélemény azonban mindvégig pozitívan viszonyult az értelmiség követeléseéhez, azokat jogosnak tartotta, s noha a következő években nem változott a deklarációról vallott hivatalos álláspont, követeléseit vitathatatlanul beépültek a politikai programokba.

Meggyőzőbb azon szerzők érvelése, akik a *horvát tavasz* eseményeinek elemzéséhez a kommunista vezetés által szervezett eseményeket veszik alapul. A növekvő politikai hatalmához azzal arányos gazdasági befolyást elérni kívánó köztársasági vezetés¹¹ a meggyengített szövetségi központ által még kézben tartott eszközök újraosztására pályázva komoly konfliktusokat vállalt. A tömegek felé való nyitást több szerző elsősorban a szövetségi szintű elszigetelődéssel magyarázza, mint ahogyan azt is, hogy a horvát nemzeti érdekek védelmezőjének szerepét vette magára: a Titóval történő egyeztetés után, a HKSZ KB 1970. január 15-17. között tartott X. ülésén harcot hirdettek a „demokratikus szocializmust és a horvát nemzeti érdekeket leginkább veszélyeztető” unitarista erők ellen.¹²

Savka Dabčević-Kučar két és fél órás beszédét sokan tartják a *horvát tavasz* politikai platformjának, az a horvát kommunisták programjának bemutatásaként értelmezhető, annál is inkább, mivel az ülés a nyilvánosság előtt zajlott, azt a televízió is közvetítette, így Horvátországban rendkívül sokan láthatták.

⁸ Pavičić, Josip: Drugi narodni preporod. In: Babic, Stjepan–Brozović, Dalibor–Hekman, Jelena (szerk.): Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije. Matica hrvatska, Zagreb, 1997. 147.

⁹ Dragović-Soso, Jasna: Spasioci nacije: intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma. Edicija REČ, Beograd, 2004. 61.

¹⁰ Brandt, Miroslav: Ni Partija ni Bakarić. In: Babic, Stjepan–Brozović, Dalibor–Hekman, Jelena (szerk.): Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije. Matica hrvatska, Zagreb, 1997. 188.

¹¹ Rusinw, Denisson: The Yugoslav Experiment 1948-74. University of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1977.253.

¹² Deseta sjednica CK SKH 15, 16. i 17. siječnja 1970. Vjesnik, Zagreb, 1970.

A horvát vezető beszédében elítélte a régi gazdasági rendszert, mely szerinte az unitarizmus alapját jelentette, és szólt „az unitaristák számára nem létező” nemzeti kérdésről, a nacionalizmus elítélését követően pedig a nemzetek szuverenitásának és egyenjogúságának ügyéről szónokolt. A horvát kommunisták már említett követeléseinek kifejtése után hangzott el nagy hatású kijelentése, miszerint „a horvát kommunistáknak nem felel meg akármilyen Jugoszlávia, csakis egy föderalista, szocialista, demokratikus, öngazgatói és el nem kötelezett közösséget tudnak elfogadni.”¹³

Dušan Bilandžić horvát történész úgy véli, hogy ekkor fejeződött be a majd tíz évig tartó folyamat, melynek során a kommunisták többsége „áttért saját nemzete polgári ideológiájára”.¹⁴ Az ülést a korszak kutatóinak többsége Horvátország második világháborút követő történetének egyik legjelentősebb eseményeként tartja számon, hiszen a kommunista vezetés nyíltan vetette fel Horvátország föderációban betöltött helyzetének kérdését és fejtette ki Jugoszlávia további fejlődéséről vallott elképzeléseit. Több szerző kiemeli annak a jelentőségét, hogy a horvát vezetés nem egyeztetett a többi köztársasági vezetéssel, ez lehetett az első alkalom, hogy alapvető ideológiai kérdéseket érintő problémáról a JKSZ egyetlen szintjén foglalmaztak meg véleményt.¹⁵

A korszakkal foglalkozó, jórészt a fiatalabb generációhoz tartozó kutatók ugyanakkor komoly érveket sorakoztatnak fel amellett, hogy a mozgalom valódi kezdőpontjának a HKSZ KB községi bizottsági titkárainak azelőtt keveset emlegetett, 1968. május 28-29-én megtartott tanácskozását kellene tekinteni.¹⁶ A horvát tagköztársaság minden részéről érkező politikai vezetők részvételével megtartott eseményről, mely *májusi tanácskozás* néven vonult be Horvátország történelmébe, hamar bebizonyosodott, hogy a Jugoszláv Kommunista Szövetsége (JKSZ) kongresszusa előtt szokásos egyeztetésnél sokkal többről van szó: célja gyakorlatilag már ekkor a nyilvánosság tájékoztatása volt a horvát vezetés elképzeléseiről. Miko Tripalo a gazdasági reform végrehajtását követelte, s figyelmeztetett, hogy annak megvalósításához a kommunistáknak először a saját soraikban kell rendet tenniük. Nem kevésbé fontos a horvát ve-

¹³ Tripalo, Miko: *Hrvatsko proljeće*. Globus, Zagreb, 1990. 112.

¹⁴ Bilandžić, Dušan: *Hrvatska moderna povijest*. Golden Marketing, Zagreb, 1999. 582.

¹⁵ Bilandžić, Dušan: i.m. 568.

¹⁶ Klasić, Hrvoje: *Svibanjsko savjetovanje 1968.: ekonomsko-politička platforma Hrvatskog proljeća*. In: Jakovina, Tvrtko (szerk.): *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*. Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2012. 57–73.

zető azon kijelentése, miszerint a párbeszédet a társadalom szélesebb köreire is ki kell terjeszteni, illetve hogy a gazdasági reform végrehajtásához a politikai rendszernek, valamint a föderáció és a tagköztársaságok viszonyának is változnia kell. A tanácskozáson számos statisztikai adatot idéztek, aminek fő célja Horvátország Jugoszláviában belüli egyenlőtlen helyzetének bizonygatása volt.

A májusi tanácskozás jelentőségét az adja, hogy a horvát kommunista vezetés a többi köztársasági vezetéssel kibontakozó vitával párhuzamosan ekkortól kezd egyre nagyobb hangsúlyt fektetni a hazai nyilvánosságra, a médiában rejlő lehetőségek kihasználásával a horvát társadalom széles rétegeinek mobilizálására, ami az események alakulása szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyult.

A különböző szerzők műveiben más-más értékeléseket olvashatunk a párton kívüli szerveződések valódi szerepéről. A Matica hrvatska elleni fellépés nem vethette vissza annak népszerűségét, a legrégebbi horvát intézmény tagsága a korszakban többszörösére duzzadt, 1971 novemberére 41.000 tagot számlált,¹⁷ az értelmiségi mozgólódás valódi központjává vált. Az események alakulására komoly hatással voltak a kibontakozó diákmozgalom szereplői is, elsősorban a két kiemelkedő diákvezér, Dražen Budiša és Ivan Zvonimir Čičak. A hallgatói mozgalom mitizálása elsősorban annak köszönhető, hogy a hallgatók fogalmazták meg a legradikálisabb véleményeket, és hogy a horvát vezetés leváltására a hallgatók sztrájkja adott ürügyet. Meg kell említenünk az igen népes horvát emigrációt, illetve annak politikailag aktív tagjait. Az unitarista politikával való szembeszállás, a horvát jogokért való határozott kiállás miatt jelentős részük szimpátiával tekintett a horvát reformkommunisták tevékenységére, azokban a horvát szabadság ügyének harcosait látták,¹⁸ azt remélték, hogy a horvát nemzeti mozgalom olyan folyamatokat indíthat el, melyek elvezetnek majd Horvátország Jugoszláviából való kiválásához, segítik a függetlenség kivívását. Egyes szerzők hajlamosak az emigráció szerepének eltúlzására, főleg ami a korszak legbefolyásosabb horvát emigráns vezetője, Branko Jelić személyét illeti. A Szovjetunióval kombináló, egyszerre szocialista és semleges Horvátország létrehozásáról ábrándozó Jelić a *horvát tavasz* idején a

¹⁷ Rusinow, Dennison: i.m. 292.

¹⁸ Jandrić, Berislav: Hrvatska politička emigracija (prema priložima iz Hrvatske revije) o zbivanjima u Hrvatskoj tijekom 1971./1972. godine. (<http://www.cpi.hr/download/links/hr/7289.pdf> 5. – Letöltés: 2010. április 16.)

vele, azaz az ellenséges emigrációval való kapcsolatról szóló hírek terjesztése miatt komoly gondot okozott a horvát vezetésnek. A horvát kommunisták az ügy mögött a X. plénumon legyőzött erőket és azok Horvátországon kívüli támogatóit sejtették,¹⁹ ezt a szövetségi vizsgálat meg is erősítette, a pontos részleteket azonban máig homály fedi.

A Jelić-ügy a horvát vezetéssel való leszámolás előkészítése volt, a mozgalom elfojtása körül pedig nem ez az egyetlen vitás kérdés. Nem világos az 1971 decemberét követő tisztogatások áldozatainak pontos száma, egyesek ma is az 1974-es jelentés adataira hivatkoznak, melyek szerint 1972 első félévében 731 személyt távolítottak el a KSZ-ből, más pártdokumentumokból azonban világosan látszik, hogy 20.000 ember tagságát törölték. Nehezen vitatható azonban, hogy 1972-ben Horvátországban 2000-rel nőtt a büntetőeljárások száma.²⁰ A *horvát tavasz* vezetői által írott memoárokban 50.000 és 70.000 közöttire teszik a munkahelyüket elvesztő, üldözött személyek számát.²¹

A *horvát tavasz* végét megelőzte a HKSZ egységének megbomlása. A horvát kommunisták két szárnyra szakadásának jelei egyértelműen 1971 februárjától voltak tapasztalhatóak,²² a győztes vonalat Vladimir Bakarić vezette. A mozgalom elfojtásában közreműködő horvát kommunisták tárgyalásakor egyes szerzők unitarista eszmékről beszélnek, többen hangsúlyozzák a szerb káderek magas arányát is. A valóságban a két szárny ideológiája nem sokban különbözött, ugyanakkor eltérő nézeteket vallottak a nemzeti történelemről, azt eltérő módon interpretálták, és a gazdasági ügyeket illetően sem értettek egyet. Bakarić egyre kritikusabb volt a nemzeti államiság és a szabadpiac kérdéseit illetően. A nemzetek önállóságának koncepcióját nem vetette el, de hangsúlyozta, hogy az állam nem lehet a legfőbb társadalmi érték, a piac pedig meglátása szerint új osztályt teremt. A HKSZ két frakciója közötti különbség lényege valójában a Matica hrvatskához és a hallgatókhoz fűződő viszonyban rejlett. Bakarić szerint a föderáció reformja már eddig is nagy eredménynek számít, a tömegek politizálását, a nacionalista jelenségeket és a többi köztársasággal történő konfrontációt pedig veszélyesnek érezték, ezért további kö-

¹⁹ Tripalo, Miko: *i.m.* 146.

²⁰ Vujić, Antun: *Političke osnove nekih interpretacija Hrvatskog proljeća*. In: Jakovina, Tvrtko (szerk.): *Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije*. Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2012. 36.

²¹ Dabčević-Kučar, Savka: *Sedamdeset i prva: hrvatski snovi i stvarnost I-II*. Interpublic, Zagreb, 1997. 996.

²² Rusinow, Dennison: *i.m.* 292.

vetelések megfogalmazásával várni kívántak, míg Tripalo és Dabčević-Kučar folytatni kívánta a megkezdett harcot.

Összességében elmondható, hogy a győztes szárny tagjai sem tagadták a nemzetek létét, nem támogatták a jugoszláv nemzet megteremtését, ha kisebb jelentőséget is tulajdonítottak a nemzeti identitásnak. A két csoport ugyanúgy gondolkodott az államról, a funkcióit fokozatosan elvesztő, elhaló államról, mely lassan „a dolgozó nép közvetlen hatalma felé tart”.

A téma szempontjából igen fontos kérdést jelent a horvát reformmozgalom és a külpolitika kapcsolata. A két superhatalom között lavírozó Jugoszlávia esetében a külső hatások körül mindig is több volt a kérdőjel. Kétségtelen tény, hogy a szovjetek a horvát (és a többi reformer) vezetés törekvéseire mindig is gyanakodva tekintettek, hiszen azok által a jugoszláv rendszer tovább távolodott a szovjettől. A jugoszláv-szovjet viszony romlását jelezte, hogy Moszkva többéves szünet után ekkor tette ismét lehetővé a Kominform-konfliktus idején elmenekült kommunisták és Tito egyéb baloldali bírálóinak szervezkedését.²³ Az is bizonyos, hogy Brezsnyev megpróbált nyomást gyakorolni Titóra, a szovjetek események alakulásában játszott szerepének teljes feltárása azonban még nem történt meg. Nem világos, hogy a szovjet támadás veszélyét Tito mennyiben használta a horvát vezetés riogatására, annak a valóságban milyen hatása volt. Szinte mítikus eseménnyé vált a JKSZ XXVII. kiterjesztett ülésén, Brionin megtörtént eset, amikor is a jugoszláv elnök szokása ellenére az ülést megszakítva távozott, majd visszatérve a Brezsnyevvel folytatott telefonbeszélgetéséről számolt be a döbbszt résztvevőknek.²⁴

Szintén sok a kérdés Brezsnyev 1971. szeptemberi belgrádi látogatása körül, melynek során biztosították Titót arról, hogy a Szovjetunió nem fenyegeti Jugoszlávia függetlenségét,²⁵ Miko Tripalo állítása szerint pedig a „szovjetellenes” köztársasági vezetések leváltását is ekkor kérték Titótól. A szovjet beavatkozásra valószínűleg semmi esély nem volt, hiszen a Nyugat nem hagyta volna szó nélkül a „szürke zónába” tartozó Jugoszlávia megtámadását. A *horvát tavasz* eltiprását ugyanakkor az Egyesült Államok vezetése is helyeselte, hiszen Jugoszlávia egységének fenntartása volt az elsőrendű érdekük. Nixon elnök

²³ Vuković, Zdravko: *Od deformacije SDB do maspoka i liberalizma: moji stenografski zapisi 1966–1972. godine.*, Narodna knjiga, Beograd, 1989. 525.

²⁴ Dabčević-Kučar, Savka: *Sedamdeset i prva: hrvatski snovi i stvarnost I-II.* Interpublic, Zagreb, 1997. 559.

²⁵ Jakovina, Tvrtko: *Jugoslavija, Hrvatsko proljeće i sovjeti u detantu.* Kolo 2005/4, 175.

1970 októberében Jugoszláviába látogatott, egy évre rá pedig az Egyesült Államokban fogadta Titót, Savka Dabčević-Kučar állítása szerint ekkor kapott „zöld utat” a horvát vezetés eltávolításához.²⁶

Az amerikai szálát alaposabban felderítették a szovjetnél,²⁷ a kutatók a levéltári anyagok további feltárásával egészen biztosan számos tisztázatlan kérdésre fogják megtalálni a választ. A korszakkal kapcsolatos viták aktualizálásának elmúlásával, a források objektív elemzésével a tudomány a többi vitás ügy végére is pontot tehet, mint amilyen a katolikus egyház valódi szerepe, a föderáció gazdasági kérdései, Horvátország valós helyzete a föderációban vagy a horvátok jelentős kivándorlása mögött álló folyamatok. A történészeket azonban mindig foglalkoztatni fogja a kérdés, melyre tudományuk eszközei nem adhatnak választ: vajon a horvát reformerek ügyesebb politizálással, hatalmon maradásukkal miként alakíthatták volna az eseményeket, s ez hogyan befolyásolta volna a későbbi fejlődést. Jól tudjuk, hogy az 1971-es horvát követelések közül sok utólag teljesült, a reformerek leváltása nem jelentette a centralizmus visszaállítását, az 1974-ben elfogadott szövetségi alkotmány tovább növelte a köztársaságok és tartományok önállóságát. A kérdés Jugoszlávia felbomlása szempontjából is igen érdekes, hiszen egyes vélemények szerint az 1971-es horvát események hozzájárultak a felbomlás előkészítéséhez, mégpedig azzal, hogy minden társadalmi kérdést a nemzeti kérdéssel hoztak összefüggésbe, mások szerint éppen a „demokratikus” átalakulás elfojtása pecsételte meg a közös állam sorsát, a reformerek eltávolításával Jugoszlávia elmulasztotta az utolsó esélyét arra, hogy békésen demokratizálódjon és modernizálódjon.

Felhasznált irodalom:

- BABIĆ, Stjepan–BROZOVIĆ, Dalibor–HEKMAN, Jelena (szerk.): Deklaracija o na-
zivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije.
Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- BALETIĆ, Milovan (szerk.): Ljudi iz 1971: prekinuta šutnja. Vjesnik, Zagreb, 1990.
- BILANDŽIĆ, Dušan: Hrvatska moderna povijest. Golden Marketing, Zagreb, 1999.
- ĆOSIĆ, Dobrica: Stvarno i moguće: članci i ogledi. Otokar Keršovani. Rijeka, 1982.

²⁶ Dabčević-Kučar, Savka: i.m. 958.

²⁷ lsd. Jakovina, Tvrtko: „Titovi ciljevi sukladni su našima”: američki izvori o Hrvatskom proljeću. Historijski zbornik, 2003–2004, LVI–LVII. 71–90.

- DABČEVIĆ-KUČAR, Savka: Sedamdeset i prva: hrvatski snovi i stvarnost I–II. Interpublic, Zagreb, 1997.
- ĐODAN, Šime: Hrvatsko pitanje 1918–90. Alfa. Zagreb. 1991.
- ĐUKIĆ, Slavoljub: Slom srpskih liberala: tehnologija političkih obračuna Josipa Broza. Filip Višnjić. Beograd, 1990.
- DRAGOSAVAC, Dušan: Aktuelni aspekti nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Globus, Zagreb, 1984.
- DRAGOVIĆ-SOSO, Jasna: Spasioci nacije: intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma. Edicija REČ. Beograd. 2004.
- JAKOVINA, Tvrtko: „Titovi ciljevi sukladni su našima”: američki izvori o Hrvatskom proljeću. Historijski zbornik, 2003–2004, LVI–LVII.
- JAKOVINA, Tvrtko: Jugoslavija, Hrvatsko proljeće i sovjeti u detantu. Kolo 2005/4.
- JANDRIĆ, Berislav: Hrvatska politička emigracija (prema priložima iz Hrvatske revije) o zbivanjima u Hrvatskoj tijekom 1971./1972. godine. <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7289.pdf> 5. – Letöltés: 2010. április 16.
- JANDRIĆ, Berislav: Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti: osobe i događaji koji su obilježili hrvatsku povijest nakon Drugoga svjetskog rata. Srednja Europa, Zagreb, 2006.
- JOVIĆ, Dejan: Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije: (1974–1990). Prometej-Samizdat B92. Zagreb-Beograd, 2003.
- JUHÁSZ József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. Aula Kiadó, Budapest, 1999.
- KLASIĆ, Hrvoje: Svibanjsko savjetovanje 1968.: ekonomsko-politička platforma Hrvatskog proljeća. In: Jakovina, Tvrtko (szerk.): Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije. Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2012.
- MATES, Leo: Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije. Izdavačko preduzeće Nolit. Beograd. 1976.
- PIRJEVEC, Jože: Jugoslavija 1918–1992. Nastanak, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije. Založba Lipa. Koper. 1995.
- PLEČAŠ, Dušan (szerk.): Deset godina Socijaldemokratske partije Hrvatske, 1990–2000. Dokumenti. Socijaldemokratska partija Hrvatske. Zagreb, 2000.
- REPE, Božo: „Liberalizem“ v Sloveniji. Borec. Ljubljana, 1992.
- RUSINOW, Denisson: The Yugoslav Experiment 1948–74. University of California Press, Berkeley–Los Angeles, 1977.
- SHOUP, Paul: The East European and Soviet Data Handbook: Political, Social and Developmental Indicators. Columbia University Press, New York, 1981.

ŠOŠIĆ, Hrvoje: Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971. Školske novine, Zagreb, 1997.

TRIPALO, Miko: Hrvatsko proljeće. Globus, Zagreb, 1990.

VUJIĆ, Antun: Političke osnove nekih interpretacija Hrvatskog proljeća. In: Jakovina, Tvrtko (szerk.): Hrvatsko proljeće: 40 godina poslije. Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2012.

VUKOVIĆ, Zdravko: Od deformacije SDB do maspoka i liberalizma: moji stenografski zapisi 1966–1972. godine. , Narodna knjiga, Beograd, 1989.